

Katarzyna Tomaszek¹

Instytut Psychologii
WSB-NLU, Nowy Sącz

STALKER – PSYCHOLOGICZNA CHARAKTERYSTYKA SPRAWCÓW PRZESTĘPSTW „UPORCZYWEGO NĘKANIA”

Streszczenie

Stalking, czyli przestępstwo „uporczywego nękania”, to zjawisko, które oznacza świadome, celowe i często złośliwe prześladowanie drugiej osoby. Obiekt obsesji jest nękanym przez wielokrotne i powtarzające się próby nawiązania kontaktu w świecie realnym i wirtualnym. Stalker, czyli sprawca tego przestępstwa, podejmuje czyny, które mają na celu zdobycie całkowitej kontroli nad ofiarą, osaczenie jej. Zróżnicowane działania, podejmowane przez stalkera, realnie zagrażają poczuciu bezpieczeństwa i wywołują u ofiary silny strach oraz poczucie zagrożenia. Autorzy stalkingu są w stanie zrobić wszystko, by doprowadzić ofiarę do stanu wyczerpania psychicznego i fizycznego. Zdarza się, że ofiara z uwagi na prześladowanie ze strony sprawcy usiłuje popełnić samobójstwo. Sprawca stalkingu charakteryzuje się różnego typu zaburzeniami osobowościowymi. Część sprawców to osoby ze zdiagnozowanymi poważnymi chorobami psychicznymi. W skrajnych przypadkach zachowania stalkera poważnie naruszają nietykalność ofiary, np. stosowanie gróźb karalnych, pobicie, gwałt czy nawet morderstwo.

Słowa kluczowe: stalker, stalking, uporczywe nękanie, obsesyjna miłość, nieprzystosowanie społeczne, przestępstwo

---

¹ Doktor; e-mail: kat.tomaszek@gmail.com

STALKER – PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTIC OF STALKING OFFENDERS

Abstract

Stalking is defining as obsessional harassment, obsessional following or pathology of love, emotional violence. Stalking is a course of conduct in which one individual inflicts on another repeated unwanted, intrusions and communications, to such an extent that the victim fears for his or her safety. These acts usually are willful, surreptitious and maliciously intended. A stalker is an individual who stalks or engages in these behaviors. Some of stalkers have personality or mental disorders. Victims face a range of risks including not only assault, but persistent or recurrent stalking and varying degrees of psychological and social damage. The constellation of behaviors associated with stalking may cause serious physical and mental exhausted to victims, sometimes even committing suicide. More severe forms of offenders behaviors are verbal, written, implied threats, rapes or homicide.

Key words: stalker, stalking, obsessional harassment, obsessional love, maladjustment, delinquency

Wprowadzenie

Pierwotnie określenie „stalker” odnosiło się do osób obsesyjnie zafascynowanych życiem gwiazd show biznesu. Stalking definiowano zaś jako obsesyjne podążanie fanów za gwiazdami Hollywood (Spitzberg, Cupach, 2007; Sinclair, 2009). Obecnie jednak termin ten rozszerzono. Odnosi się on również do sytuacji, w których stalker uporczywie nęka jakąś osobę w celu odtworzenia lub nawiązania z nią intymnego kontaktu (Langhinrichsen-Rohling, Palarea, Cohen, Rohling, 2000; Meloy, 2006; Logan, Walker, 2009). Badania Baum, Catalano, Rand, Rose (2009) pokazują, że w Stanach Zjednoczonych 3,4 miliona ludzi powyżej 18. roku życia jest prześladowanych każdego roku. Basile, Swahn, Chen, Saltzman (2006) podają, że 5% populacji Amerykanów doświadczyło nękania w jakimś okresie swego życia. Szacuje się, że 1 na 12 kobiet i 1 na 50 mężczyzn było ofiarami stalkingu w USA (Baum i in., 2009). Badania pokazują, że najczęściej ofiarami tego typu przestępstw są kobiety (Fremouw, Westrup, Pennypacker, 1997; Fisher, Cullen, Turner, 2002; Fox, Gover, 2009; Nobles, Fox, Piquero, Piquero 2009). Jednocześnie niezwykle niepokojący jest fakt, że około 90% kobiet, ofiar morderstw popełnionych przez ich partnerów życiowych czy mężów, wcześniej doświadczała stalkingu z ich strony (Davis i Chipman, 1997). Ponadto procent ofiar, które zgłaszają tego typu przestępstwo na policję, jest niski. W badaniach Bopp (2005, za: Truman, Mustaine, 2009) tylko 7% nękanych studentek zgłosiło ten fakt odpowiednim służbom. Zjawiskiem stalkingu początkowo zainteresowano się w USA, gdzie w 1992 roku w stanie Kalifornia wprowadzono zmiany w prawie mające na celu chronienie ofiar przed nękaniem ze strony innych osób (Davis, Chipman, 1997; Davis, Ace, Andra, 2000). Na gruncie europejskim krajem, który pierwszy podjął kroki wprowadzające antystalkingowe prawo, była Wielka Brytania. Początkowo skupiono się na zmianach w prawie zabezpieczającym społeczeństwo przed tego typu agresją okazywaną przez pacjentów psychiatrycznych (Farnham, James, Cantrell, 2000). Stalking w polskim prawie określane jest jako tzw. uporczywe nękanie i jest przestępstwem sklasyfikowanym w Kodeksie karnym jako groźby karalne (Art. 190a). Zmiany legislacyjne karające sprawców tego przestępstwa wprowadzono jednak dopiero w 2011 roku (www.gazeta.policja.pl). W literaturze zjawisko to określa się również innymi terminami, tj. obsesyjne podążanie, obsesyjna miłość, patologiczna miłość (Dressing, Gass, Kuehner, 2007; Fox, Nobles, Akers, 2011). Współcześnie stalking traktuje się jako pewne kontinuum zachowań (Sheridan, Gillett, Davies, 2000; Yanowitz, 2006). Na jednym jego biegunie znajdują się formy niegroźnego i łagodnego prześladowania, np. wielokrotne zapraszanie ofiary na randkę pomimo odmowy (*mild stalking*). Drugi kraniec obejmuje zachowania tradycyjnie utożsamiane z uporczywym nękaniem, które zagrażają życiu i zdrowiu ofiary (*severe stalking*) (Yanowitz, Yanowitz, 2012). W tym kontekście warto wspomnieć, że Spitzberg i Cupach (2007) odróżniają niepatologiczny i patologiczny stalking. Badania nad społeczną percepcją tego zjawiska wskazują, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni posiadają skrypty identyfikowania uporczywego

nękania jako typu zachowań naruszających fizyczną prywatność ofiary, wzbudzających u niej strach i realnie zagrażających jej życiu i zdrowiu (Dennison, 2007; Dennison, Thomson, 2000; Yanowitz, Yanowitz, 2012). Wydaje się jednak niepokojącym, że badani rzadko tym zjawiskiem określają symboliczne naruszenie prywatności jednostki. Uznają bowiem łagodne formy nękania za zachowania dopuszczalne społecznie, pewną strategię stosowaną w celu zdobycia względów wybranej osoby (Yanowitz, Yanowitz, 2012).

Definicja stalkingu

Stalking można zdefiniować jako wielokrotnie powtarzające się (nawet do kilkudziesięciu razy na dobę), niechciane przez ofiarę i wywołujące u niej poczucie zagrożenia oraz silny lęk, próby nawiązania z nią kontaktu bezpośrednio „twarzą w twarz” lub pośrednio, np. za pomocą Internetu (Kamphuis, Emmelkamp, 2001; Spitzberg, Hoobler, 2002; Amar, 2006). Cupach i Spitzberg określają ten typ zachowań jako obsesyjne podążanie za ofiarą w celu nawiązania z nią intymnej relacji (*Obsessive Relational Intrusion* – ORI) naruszające jej fizyczną i symboliczną prywatność (Cupach, Spitzberg, 2004; Spitzberg, Cupach, 2003). Farnham, James, Cantrel (2000) uznają, że aby można było mówić o stalkingu, okres nękania ofiary przez sprawcę musi wynieść minimum 4 tygodnie. Inni autorzy, tj. Dressing, Gass, Kuehner (2007), podają, że można mówić o zaistnieniu stalkingu, jeśli okres „bycia nękanym” wyniósł minimum 2 tygodnie. Oczywiście brak jednoznacznego określenia, jak długi okres nękania „wystarczy”, aby przestępstwo, o którym mowa, miało miejsce, implikuje znaczne niejasności, jeśli chodzi o szacowaną epidemiologię omawianego zjawiska.

Większość definicji stalkingu zawiera niejako dwa aspekty tego przestępstwa. Z jednej strony wskazują one na określone cechy zachowania sprawcy, czyli: świadome, celowe i złośliwe działania skierowane przeciwko ofierze; powtarzające się wielokrotnie działania, które nie ustają pomimo braku ich efektywności, a których celem jest osaczenie ofiary; znaczna intensywność działań podejmowanych przez sprawcę, które mają na celu zdobycie kontroli i zastraszenie ofiary; podejmowanie działań, które naruszają prawa osobiste ofiary i prawo karne; dłuższy okres, w którym działania te są podejmowane (od tygodnia do nawet kilku lat). Z drugiej strony definicje te podkreślają wpływ, jaki sprawca ma na funkcjonowanie ofiary, czyli: działania sprawcy wywołują poczucie zagrożenia u ofiary; osoba sprawcy budzi silny lęk u ofiary; ofiara przez dłuższy okres jest narażona na działanie silnych stresorów; działania sprawcy mogą u ofiary doprowadzić do znacznych nieprawidłowości w zakresie zdrowia fizycznego, psychicznego czy funkcjonowania społecznego, a nawet prób samobójczych czy śmierci (Spitzberg i Cupach, 1998, za: Amar, 2006; Davis, Frieze, 2000; Davis, Coker, Sanderson, 2002; Dressing i in., 2007, Truman, Mustaine, 2009). Częstą konsekwencją nękania jest konieczność

wprowadzenia przez ofiarę wielu poważnych zmian w dotychczasowym życiu, tj. zmiana miejsca zamieszkania, zmiana miejsca pracy, zmiana przyzwyczajzeń, zmiana numeru telefonu (Bjerregaard, 2000; Alexy, Burgess, Baker, Smoyak, 2005; Spitzberg i Cupach, 2007). W świetle niektórych współczesnych badań sprawcy wybierają sobie na cel osoby o określonych charakterystykach psychologicznych, tj. niska samokontrola u kobiet (przejawiająca się poszukiwaniem ryzyka, impulsywnością, brakiem przewidywania konsekwencji zdarzeń, koncentracją na sobie, preferencją fizycznych aktywności), bycie zaniedbywanym w dzieciństwie przez rodziców, bycie ofiarą przemocy domowej jako dziecko, bycie w dzieciństwie ofiarą przemocy seksualnej (Slashinski, Coker, Davis, 2003; Fox, Gover, 2009). W wyjaśnieniu powyższego związku autorzy sięgają po teorię społecznego uczenia się. Według Akers i Sellers (2009) dziecko maltretowane przez rodziców oswaja się z przemocą i jednocześnie uczy się, że agresja jest czymś naturalnym. Negatywne doświadczenia z dzieciństwa wiążą się z późniejszą większą tolerancją dla zachowań agresywnych partnera. Powyższą interpretację potwierdzają wyniki badań wskazujących na niski procent zgłoszeń tego typu przestępstw do odpowiednich służb. W badaniach Skarżyńskiej-Sernagli jedynie 15% ofiar zgłosiło fakt uporczywego nękania na policję (www.stalking.it). Wydaje się jednak, że wytłumaczeniem może tu być również niski poziom świadomości społecznej dotyczącej stalkingu w warunkach polskich.

Zaprezentowane powyżej definicje uporczywego nękania nie zawierają pewnych istotnych informacji odnośnie do wcześniejszej relacji, jaka zachodziła pomiędzy diadą: „sprawca–cel”. Takie rozróżnienie wydaje się mieć zasadnicze znaczenie w świetle badań nad ryzykiem doznania przemocy ze strony sprawcy. Przeprowadzone przez Spitzberga, Cupach i Ciceraro (2010) metaanalizy pokazują, że 50% przypadków uporczywego nękania ma miejsce w sytuacji odrzucenia przez byłego partnera seksualnego. Jednocześnie groźba agresji fizycznej ze strony sprawcy jest najwyższa, jeśli ofiara utrzymywała lub nadal utrzymuje ze sprawcą intymną relację (Farnham i in., 2000; Purcell, Pathé, Mullen, 2002; Sheridan, Davies, 2001; Thomas, Purcell, Pathé, Mullen, 2008). Wcześniejsze bliskie kontakty w sytuacji stalkingu wiążą się również z poważniejszymi negatywnymi konsekwencjami ekonomicznymi, społecznymi i psychicznymi dla ofiary (Sheridan, Lyndon, 2012).

Stalking opisuje pewną grupę zachowań wskazujących na obsesję sprawcy skierowaną na jakąś osobę. Warto w tym miejscu przytoczyć typowe sposoby uporczywego nękania ofiar wybierane przez stalkerów.

Formy nękania stosowane przez stalkerów

Termin „stalking” wymyślono w Stanach Zjednoczonych. Pochodzi on z żargonu myśliwskiego i oznacza „zakradanie się”, „podchodzenie do zwierzyny”.

„osaczenie”. Wydaje się, że sam termin „stalking” świetnie odzwierciedla fakt, że wszelkie działania stalkera zmierzają do zniszczenia równowagi psychicznej i fizycznej oraz życia osobistego i zawodowego ofiary. Wszystkie wymienione poniżej sposoby nękania przez stalkera mają na celu wzbudzenie u ofiary poczucia bezradności, aby nie szukała ona nigdzie pomocy. Stalker stara się odciąć swą ofiarę od wsparcia ze strony otoczenia społecznego, w ten sposób uniemożliwiając jej obronę. Pragnie pokazać wybranemu „obiektywi”, że to on ma władzę i prawo do decydowania o życiu ofiary. Niektórzy autorzy sugerują, że podobnie jak w sytuacji przemocy domowej celem sprawców tego przestępstwa jest manipulacja i uzyskanie kontroli nad ofiarą (Brewster, 2003). Davis i współpracownicy (2008, za: Davis, Swan, Gambone, 2012) mówią wręcz o obecnym u sprawców „przymusie kontroli” wszystkich aspektów życia partnerów seksualnych, włączając w to kontakty z rodziną i przyjaciółmi, sposoby spędzania wolnego czasu, dietę, wydawanie pieniędzy itp. Należy jednak przypomnieć, że cechą, która odróżnia stalking od klasycznie rozumianej przemocy wobec partnera, jest fakt, że sprawca może być dla ofiary całkiem obcą i nieznaną osobą. Sposoby nękania ofiar przez stalkerów przybierają bardzo zróżnicowaną formę. Zawsze jednak zachowania przez nich prezentowane mają na celu osaczenie wytypowanego obiektu, doprowadzenie go do stanu wyczerpania psychicznego i/lub fizycznego, a przez to uzyskanie nad nią całkowitej kontroli. W literaturze wymienia się tu takie sposoby nękania ofiary, jak:

1. Uporczywe nękanie ofiary przez nieustanne telefony do niej (zwłaszcza w nocy) lub pozostawianie informacji na poczcie głosowej (przy czym ma to miejsce do kilkudziesięciu czy nawet kilkuset razy na dobę).
2. Cyberstalking w postaci wysyłania pocztą elektroniczną e-maili, wysyłania przez telefon SMS-ów lub wysyłania pocztą listów – przy czym wszystkie wyżej wymienione formy kontaktowania się pośredniego z ofiarą zawierają treści niechciane przez ofiarę, tj. wyznania miłości sprawcy, intymne zwierzenia, opisy lub zdjęcia aktów seksualnych, niechciane prezenty elektroniczne lub groźby karalne w postaci pogrózek, wulgaryzmów, grożenia ujawnieniem intymnych faktów z życia itp.
3. Pozostawianie wiadomości, kwiatów czy innych rzeczy materialnych niechcianych przez ofiarę pod drzwiami jej/jego mieszkania.
4. Wręczanie lub przesyłanie ofierze niechcianych prezentów, zarówno romantycznych, tj. muzyka, filmy, zdjęcia, wiersze, jak również deprymująco cennych czy obraźliwych lub wzbudzających u ofiary strach.
5. Natrętne składanie propozycji spotkań, wspólnych wyjazdów, propozycji seksualnych.
6. Śledzenie czy podążanie za ofiarą lub zatrudnianie do tego prywatnych detektywów.
7. Obserwowanie, podglądanie ofiary, przebywanie w okolicy miejsca zamieszkania lub pracy ofiary, wyczekiwanie na ofiarę w miejscu jej pracy lub w okolicy miejsca jej zamieszkania.

8. Przyglądanie się ofierze, dążenie do nawiązania kontaktu z ofiarą za pośrednictwem wspólnych znajomych i rodziny (w tym również dzieci), wypytywanie ich o szczegóły z życia prywatnego ofiary.
9. Wypytywanie o ofiarę w miejscu jej zamieszkania i pracy w celu zdobycia o niej jak największej ilości informacji.
10. Zakładanie podsłuchu telefonicznego lub filmowanie ofiary z ukrytej kamery czy przeszukiwanie prywatnych notatek i śmieci ofiary w celu uzyskania informacji o niej.
11. Wdzieranie się do mieszkania ofiary celem zabrania ofierze przedmiotów osobistych bądź pozostawianie śladów obecności, aby ją zastraszyć.
12. Rejestrowanie faktów z życia prywatnego ofiary za pośrednictwem aparatu fotograficznego i sprzętu audio wideo.
13. Podszywanie się pod ofiarę, np. przez składanie zamówień w jej imieniu, podszywanie się pod znajomych lub rodzinę ofiary, wysyłanie jej listów z fałszywymi informacjami.
14. Próby manipulowania ofiarą poprzez wszczynanie postępowania karnego przeciwko ofierze lub groźby wszczęcia postępowania czy groźby lub próby samobójstwa celem wymuszenia na ofierze pewnych zachowań, w tym wymuszenia kontaktu ze stalkerem.
15. Uprzedmiotowienie ofiary, poniżanie jej, manipulowanie przyjaciółmi i rodziną ofiary przez rozpowszechnianie fałszywych, szkalujących informacji celem spowodowania ich odwrócenia się od niej (nastawianie ich przeciw ofierze).
16. Zaczepianie ofiary w miejscach publicznych, pomimo że nie życzy sobie ona kontaktu.
17. Akty wandalizmu w postaci niszczenia mienia prywatnego ofiary, np. zarysowanie czy stłuczenie samochodu lub demolowanie mieszkania, celem którego jest zastraszenie ofiary.
18. Szantaż emocjonalny, szantaż ekonomiczny, wyrządzanie szkody ulubieńcom – zwierzętom domowym będącym własnością ofiary.
19. Groźby karalne kierowane w stosunku do ofiary (w tym groźby uszkodzenia ciała lub groźby śmierci).
20. Akty przemocy fizycznej, trzymanie w mieszkaniu ostrych narzędzi w celu zastraszenia ofiary.
21. Wykrzykiwanie w miejscach publicznych obelg pod adresem ofiary w jej obecności (np. w okolicy miejsca pracy lub zamieszkania) (Skarżyńska-Sernaglia, www.psychologia.net.pl).

Szkodliwość wyżej wymienionych form zachowań wynika nie tylko z przyjętych przez stalkera strategii „osaczania” ofiary, ale również z ich intensywności (nawet do kilkuset prób na dobę) oraz długiego okresu trwania. Badania Purcell (2001, za: McEwan, Mullen, MacKenzie, 2009) pokazują, że w 70% przypadkach okres nękania trwa 3 miesiące. Jednocześnie im dłużej ofiara jest prześladowana, tym poważniejsze konsekwencje ma to dla jej funkcjonowania (najdłuższy udokumentowany okres nękania to 5 lat) (Blaauw, Winkel, Arensman, Sheridan, Freeve,

2002; Kamphuis, Emmelkamp, Bartak, 1998; Purcell, Pathé, Mullen, 2005). Tak długi okres stalkingu znajduje swoje odzwierciedlenie w funkcjonowaniu ofiary, doprowadzając nierzadko do objawów stresu posttraumatycznego PTSD, zaburzeń psychicznych czy prób samobójczych (Kamphuis, Emmelkamp, 2001; Dressing i in., 2007). Warto w tym miejscu dodać, że w prawie polskim, jeśli ofiara stalkera popełni samobójstwo z uwagi na uporczywe nękanie, kara za stalking ulega zaostreniu do 10 lat pozbawienia wolności (www.gazeta.policja.pl). Jednocześnie nadal nie określono dokładnie, jakie czynniki wpływają na długość stalkingu oraz dlaczego niektórzy sprawcy po zasądzeniu i odbyciu kary ponownie zaczynają nękać tę samą ofiarę. Możliwe, że do takiego postępowania przyczynia się charakter relacji między ofiarą a sprawcą (np. wcześniejszy intymny kontakt) oraz sposób, w jaki sprawcy tłumaczą swe działania (np. dobro ofiary). Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki prowadzonych przez McEwan i jego współpracowników (2009) badań na grupie 200 stalkerów nad czynnikami wpływającymi na długość nękania. Podzielili oni przestępców dokonujących stalkingu ze względu na ryzyko recydywy na: sprawców prześladowujących uporczywie (*persistent stalker*) (kontynuują nieustanne nękanie pomimo interwencji z zewnątrz, np. zakazu zbliżania się, dobrowolnie nie rezygnują z prześladowania); sprawców prześladowujących w trybie powtarzającym się/mającym nawroty (*recurrent stalker*) (sami z jakichś powodów zaprzestają na jakiś czas nękania, np. legalnego zakazu zbliżania się, zastraszania przez aktualnego partnera ofiary, przyjmowania leków, ale później ponawiają ataki w stosunku do tej samej lub innej ofiary, stosując te same strategie). Autorzy wskazują, że najdłużej uporczywie nękanie ma zazwyczaj miejsce, gdy prześladowca był znajomym lub kolegą ofiary (najczęściej z pracy lub sąsiedztwa), ale nie miał z nią wcześniej intymnej relacji (relacje okazjonalne służbowe, zwyczajowe). Dłuższy okres prześladowania wiązał się też z takimi charakterystykami sprawców, jak: wiek stalkera (jeśli ma on powyżej 30 r.ż., prześladowanie trwa dłużej), pierwotny cel nękania (poszukiwanie intymnej relacji), aktualna motywacja (poczucie odrzucenia), sposób nękania (wysyłanie niechcianych przez ofiarę prezentów i materiałów) oraz stan zdrowia (zdiagnozowana psychoza, erotomania, urojenia). Jednocześnie jako predykatory długiego okresu prześladowania autorzy wskazują płeć sprawcy: sprawcy płci żeńskiej oraz obecność zaburzeń psychicznych – kobiety ze zdiagnozowaną erotomanią i/lub psychozą.

Nieprawidłowości w funkcjonowaniu psychicznym u sprawców wiążą się z określonymi schematami myślenia mającymi usprawiedliwić przekraczanie norm społecznych. Stalkerzy w części przypadków żywią fałszywe i iluzoryczne przeświadczenie, że są ofierze potrzebni czy nawet niezbędni. Swe zachowania wyjaśniają próbą ochrony ofiary przed – co paradoksalne – „szkodliwym” czy „toksycznym” związkiem z kimś innym. Albo też uznają, że ofiara zasłużyła sobie na karę i nauczkę, gdyż odrzuciła tak „wartościową” osobę, jaką jest sprawca. Powyższe tłumaczenie pozwala na bezlitosne i często brutalne traktowanie ofiary, w poczuciu uzasadnionego wymierzenia sprawiedliwości.

Współczesne badania próbują wyjaśnić to zjawisko, ujmując je z perspektywy ewolucyjnej w kategoriach procesu, który ułatwiał rozwiązanie problemów w relacjach interpersonalnych. Duntley i Buss (2012) wskazują na pewne adaptacyjne zjawisko, które w toku ewolucji zostało przez ludzi rozwinięte i dostosowane do kulturowych ram w celu zdobycie lub zatrzymania partnera seksualnego, zabezpieczenia się przed zdradą czy zdyskredytowania i odsunięcia rywali od obiektu. W świetle teorii ewolucyjnej mężczyźni musieli rozwinąć takie strategie, które zapewniały im przekaz posiadanych genów. Jednym ze sposobów na sukces reprodukcyjny była izolacja partnerki od otoczenia oraz sprawowanie nad nią całkowitej kontroli, by zminimalizować ryzyko zdrady. Dziś zachowania te są elementami omawianego zjawiska. Rola kobiet w tej teorii ograniczałaby się do wypracowania skutecznych form obrony przed agresywnymi i uporczywymi próbami nawiązania kontaktu. Za powyższym wyjaśnieniem przemawiałby fakt, że większość sprawców stalkingu jest płci męskiej. W świetle badań nie odnotowano jednak różnic płciowych pod względem poziomu agresji sprawców stalkingu (Purcell i in., 2002; Purcell, Powell, Mullen, 2005; Thomas i in., 2008). W badaniach Dutton i Winstead (2006) kobiety prezentowały nawet wyższy poziom zachowań agresywnych niż stalkerzy płci męskiej. Możliwe jest jednak, że w ocenie poziomu przemocy u stalkerów mają znaczenie stereotypy związane z płcią. Na fakt powyższy wskazują Thompson, Dennison i Stewart (2012). Badania obejmowały grupę 293 studentów, wśród których 44% przyznało się do stosowania przemocy w celu podtrzymania lub nawiązania intymnego kontaktu z partnerem. Autorzy zauważają, że w społeczeństwach istnieją przekonania o konieczności ochrony kobiet przed przemocą ze strony mężczyźni. Jednocześnie w odwrotnej sytuacji mężczyźni nierzadko odczuwają wstyd z uwagi na społeczne stereotypy dotyczące roli męskiej. Wyniki pokazują, że sami sprawcy stalkingu żywią pewne stereotypowe przekonania odnośnie do agresywnych zachowań w celu zdobycia partnera. Stalkerzy płci męskiej uznają, że ich zachowania wywołują u ofiary większy strach i są bardziej krzywdzące niż gdy sprawcą jest kobieta. Zasadność podejścia ewolucyjnego do stalkingu potwierdza też swoiste społeczne przyzwolenie na niektóre łagodniejsze formy nękania, np. wielokrotne zapraszanie na randkę. Jednocześnie odnotowane w badaniach Yanowitz i Yanowitz (2012) nieuznawanie tego typu zachowań za nękanie wydaje się mieć istotne implikacje dla kwestii zgłaszania przez ofiarę na policję takich zachowań. Zazwyczaj sprawca musi dopuścić się bardziej brutalnych form znęcania się nad obiektem, by podjęła ona jakieś środki zaradcze. Zjawisko powyższe jest niepokojące, gdyż odsuwa w czasie podjęcie działań pomocowych przez odpowiednie służby.

Typologia stalkerów

Proponowane rozróżnienia omawianej grupy przestępców bazują najczęściej na charakterze relacji sprawcy i ofiary, np. *osoba całkowicie nieznana ofierze; znajomy (kolega) ofiary; aktualny lub były seksualny partner ofiary* (Davis, Chipman, 1997). Inny podział uwzględnia stopień ryzyka przejawiania przez stalkera przemocy w stosunku do ofiary i motywami, którymi się on kieruje (Mullen, 1999, za: Dressing i in., 2007). Wyróżnia się tu 5 typów stalkerów: odrzucony stalker (*the rejected stalker*); stalker szukający bliskości (*the intimacy-seeking stalker*); przegrany stalker (*the incompetent stalker*); urażony stalker (*the resentful stalker*); brutalny stalker sprawca przemocy seksualnej i fizycznej (*the predatory stalker*). Wydaje się jednak, że najbardziej trafny jest podział proponowany przez psychiatrę Zona (1993, za: Davis, Chipman, 1997). Autor ten wyróżnił 3 typy stalkerów, a decydującym kryterium jest tu motywacja, jaką kierował się stalker oraz posiadanie przez niego zaburzeń psychicznych. Erotomani (*erotomaniacs*) – sprawcy, którzy mają fałszywe i urojone przekonanie, że ofiara jest im przeznaczona przez siły wyższe – popadają w obsesję na jej punkcie, choć najczęściej ofiara nigdy się o tym nie dowiaduje, gdyż sprawca „podziwiał” ją z daleka, często jest jej fanem; stalker uznaje, że w pewnych okolicznościach ofiara na pewno nawiązałaby z nim intymną relację, że łączy ją „duchowa więź” z wybranym obiektem (ok. 10% wszystkich przypadków). Warto zaznaczyć, że ryzyko doznania przez ofiarę ataku ze strony stalkera jest tu najmniejsze. Wyróżnia się tu 3 podtypy sprawców:

1. Typ I – przypadkowo wybierający ofiarę.
2. Typ II – wybierający na ofiarę osobę znaną – celebrytę (w tych przypadkach zdarza się, że sprawca nęka ofiarę, wysyłając jej listy miłosne, wiersze, swoje zdjęcia, e-maile czy telefonując do niej).
3. Typ III – wybierający na ofiarę osobę, która jest zaangażowana w podobne sprawy jak sprawca, np. ekonomiczne, polityczne, społeczne.

Obsesyjnie zakochani (*obsessional love stalker*) – najczęściej sprawca zna ofiarę, ale nie łączy jej żaden intymny kontakt z nią; stalker ma patologiczną obsesję na punkcie ofiary, a swymi działaniami chce zwrócić jej uwagę na siebie, wszelkie interakcje z ofiarą nawet przypadkowo interpretuje jako zachętę z jej strony do nawiązania intymnej relacji (43% sprawców); często sprawcy ci są zamożni, dobrze wykształceni, są fachowcami w dziedzinach, które wykonują, całkowicie skoncentrowani na pracy – pracoholicy, właściwie nieposiadający życia osobistego. Wyróżnia się tu dwa podtypy sprawców:

1. Typ I – znajomy ofiary, który na bazie okazjonalnych kontaktów buduje fantazje na temat łączącej go bliskiej relacji z ofiarą.
2. Typ II – współpracownik ofiary, który ma codzienny kontakt z ofiarą w pracy; jednocześnie stalker na bazie formalnych relacji łączących go z ofiarą buduje sobie fałszywe przekonanie o rzekomym zainteresowaniu związkiem.

Badania Dietz (1997, za: Davis, Chipman, 1997) nad stworzeniem portretu psychologicznego tego typu stalkerów pokazują, że te osoby są uzależnione od

pracy, mają wysokie aspiracje, ale jednocześnie poczucie braku spełnienia. Uważają, że ofiara sama wysyłała im sygnały wskazujące na chęć nawiązania intymnej znajomości. Są inteligentni, ale jednocześnie cechuje ich niezdolność do kontroli tendencji agresywnych, skłonność do paranoi, oszukiwania innych, niezdolność do doznawania skruchy za swoje czyny i brania odpowiedzialności za swe szkodliwe działania.

Stalkerzy z tendencjami do obsesji (*simple obsessional stalkers*) – w tych sytuacjach sprawca jest dobrze znany ofierze i miała ona z nim lub nadal ma bliską, intymną relację (50% przypadków). Wyróżnia się tu dwa podtypy sprawców:

1. Typ I – sprawca mający intymną relację z ofiarą.
2. Typ II – sprawca, który mieszka z ofiarą, nierzadko jest jej życiowym partnerem i dopuszcza się w stosunku do ofiary przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej.

Analizując powyższe typologie, można zauważyć, że w każdej z nich występują zasadniczo dwie grupy sprawców. Pierwszą są stalkerzy, którzy w jakimś stopniu znają swe ofiary i pragną się na nich zemścić z powodu odrzucenia czy rozstania. W tym przypadku sprawcy cechują się dużą agresją, którą ukierunkowują na zniszczenie ofiary. Drugą grupą są sprawcy, którzy nigdy nie mieli z ofiarami żadnego kontaktu. Żywią oni urojone i iluzoryczne przekonania na temat bliskiej duchowej więzi łączącej ich z wybranym obiektem pożądania. Wydaje się, że psychologiczne charakterystyki przestępców drugiego typu powinny zawierać więcej elementów wskazujących na nieprzystosowanie społeczne i zaburzenia psychiczne. Takie ustalenia potwierdzałyby podział zaproponowany przez Kienlen, Birmingham, Solberg, O'Regan i Meloy (1997). Autorzy ci dzielą tę grupę przestępców na osoby psychotyczne i niepsychotyczne. Osobną kwestią jest fakt, że w zasadzie każda z przedstawionych powyżej typologii powstała na bazie badania stalkerów, którzy zostali ukarani za to przestępstwo przez wymiar sprawiedliwości albo intuicji badacza. Brakuje odniesień do sprawców, którzy „wymknęli się” organom ścigania, bo ich działania oceniono jako mało szkodliwe. Brakuje też badań na grupie tych sprawców, którzy – tak jak jeszcze niedawno w Polsce – nie uznają swych działań za czyny karalne czy naruszające normy społeczne. Zaprezentowane typologie nie uwzględniają również wymiaru czasu nękania ani sytuacji ponownego stalkingu, który ma miejsce po zastosowaniu kary pozbawienia wolności. W świetle powyższych typologii stalkerzy stanowią dość zróżnicowaną grupę przestępców, dlatego w tym miejscu chciałabym krótko przytoczyć ich charakterystyczne cechy.

Typowe cechy sprawców stalkingu

Badania pokazują, że najczęściej sprawcami tych przestępstw są mężczyźni [badania m.in. Hormon, Rosner i Owens (1995), Meloy i Gothard (1995), Zona, Sharma, Lane (1993, za: Westrup, Fremouw, 1998)]. W badanej przez Dressing

i współpracowników (2007) grupie 87,2% ofiar to były kobiety, zaś 85,5% stalkerów było płci męskiej. Forward i Buck (1997) zauważają jednak, że obsesyjna miłość może dotyczyć zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Badania pokazują, że najczęściej stalker ma od 35 do 40 lat (Meloy, Gothard, 1995; Harmon i in., 1995; Mullen, Pathé, 1994). Jak pisze Skarżyńska, 82% ofiar (mężczyzn i kobiet) wskazało na mężczyznę jako swojego prześladowcę, a 75% sprawców stalkingu to mężczyźni poniżej 40. roku życia. W 75% przypadków sprawca był lub jest osobą płci przeciwnej niż ofiara, a w 3% przypadków ofiary obydwu płci nie znały płci sprawcy (Skarżyńska-Sernaglia, www.psychologia.net.pl). Większość stalkerów to osoby niepozostające w związkach intymnych lub takie, które nigdy nie zawarły związku małżeńskiego (Harmon i in., 1995; Meloy, Gothard, 1995). Często to single, osoby rozwiedzione lub pozostające w separacji (Harmon i in., 1995; Schwartz-Watts, Morgan, 1998). Najczęściej poziom wykształcenia u stalkerów jest wyższy niż u osób dokonujących innego typu przestępstw (Harmon i in., 1995), są oni również bardziej inteligentni niż sprawcy innych przestępstw (Meloy, Gothard, 1995). Nie ma jednoznacznych ustaleń odnośnie do statusu zawodowego stalkerów – są badacze, którzy stwierdzają, że sprawcy ci są najczęściej osobami bezrobotnymi, gdyż stalking wymaga znacznego zasobu czasu z uwagi na ciągłe nękanie ofiary (Douglas, Dutonn, 2001). Często to osoby, które nie usamodzielniały się pod względem finansowym czy mieszkaniowym. Pozostają one na utrzymaniu np. rodziców. Częściej niż przestępcy kryminalni są narodowości kaukaskiej (Burgess, Baker, Greening, Hartman, Burgess, Douglas, Halloran, 1997; Kienlen i in., 1997; Schwartz-Watts, Morgan, 1998), choć wydaje się, że kwestia narodowości ma tutaj marginalne znaczenie, bardziej zaś kwestia specyficznych predyspozycji osobowościowych. Znaczna część stalkerów, którzy zostali skazani za to przestępstwo miała wcześniej przeszłość kryminalną, najczęściej byli to sprawcy przemocy domowej (Mullen, Pathé, 1994; Harmon i in., 1995; Meloy, Gothard, 1995). Większość stalkerów miała pierwotnie kontakt z ofiarą, ale na skutek zerwania tej relacji próbują ponownie odzyskać zainteresowanie obiektem. Dressing i współpracownicy (2007) podają, że większość ofiar zna lub znało swego prześladowcę (75,6%). Przy czym w około 1/3 przypadków był to ich aktualny seksualny partner, a w około 1/5 przypadków był to ekspartner, przyjaciel albo kolega z pracy.

Wydaje się, że wcześniej przytoczone typologie zasadniczo odwołują się do osób, które w jakimś stopniu posiadają cechy odbiegające od szeroko rozumianej psychologicznej normy. Warto zatem opisać sprawców stalkingu pod względem psychologicznych mechanizmów, które nimi kierują. Poniższy opis odnosi się do grupy stalkerów, którzy mieli wcześniejszy kontakt intymny z ofiarą.

Psychologiczna charakterystyka stalkerów

Zasadniczą cechą stalkingu jest zachowanie sprawcy mające na celu zdobycie kontroli i zdominowanie ofiary. Sytuacja taka ma często miejsce, gdy między sprawcą a ofiarą dochodzi do zerwania intymnej relacji. Forward i Buck (1997) zauważają, że w większości przypadków obiekty obsesyjnej miłości od początku odmawiają kontynuowania znajomości ze sprawcą. Niestety dla stalkera takie zachowanie nie stanowi jednoznacznego przekazu i najczęściej zwiększa on wysiłki, by odzyskać relację. Nieustannymi telefonami, prezentami czy aranżowanymi spotkaniami pragnie przypomnieć ofierze o sobie. Jeśli to nie przynosi skutku, początkowo pozytywne uczucia, jakie żywi sprawca, ulegają przeobrażeniu. Nadal w centrum jego uwagi znajduje się ofiara, ale zaczyna on obwiniać ją o swe porażki. Dominującymi stają się wówczas pragnienie zemsty i wyrządzenia krzywdy ofierze. Wówczas zaczyna on systematycznie niszczyć spokój ofiary, ingerując w jej życie prywatne i zawodowe. Stalker pragnie podświadomie ukarać ofiarę za odmowę kontynuowania związku. Zerwanie romantycznej relacji rodzi u niego silny lęk przed samotnością. Lęk ten uruchamia u sprawcy pragnienie przywrócenia pierwotnego *status quo*. Jednocześnie w jego percepcji intymna relacja z ofiarą ulega wyidealizowaniu i nabiera nierzadko wręcz mistycznego znaczenia. Dlatego stalker w początkowej fazie nękania pragnie jak najszybciej odzyskać to, co stracił, a swego byłego partnera zaczyna traktować jak osobę nie do zastąpienia – prawdziwy ideał. Powyższe przekonania wydają się sugerować obecność u sprawcy swoistego „widzenia tunelowego”, tzn. silna koncentracja na ofierze, traktowanej jak jedyna osoba, która może dać szczęście sprawcy. Zjawisko to istotnie ogranicza możliwość przejścia „do porządku dziennego” nad rozstaniem. Kwestią otwartą wydaje się pytanie, w jakim stopniu wzorce kulturowe dotyczące miłości mogą sprzyjać obsesji na punkcie byłego partnera. W przekazie od najmłodszych lat jesteśmy bowiem uczeni, że „prawdziwa miłość zdarza się tylko raz w życiu”, że tylko jedna osoba jest „tą drugą połówką”. Wydaje się, że nie stanowi to czynnika wystarczającego, by mówić o obsesji, ale może być jedną ze zmiennych pośrednich. Dominującym aspektem staje się jednak obsesja miłości, czyli pragnienie „bycia kochanym”. Za takim stwierdzeniem przemawia fakt, że druga strona jest tu traktowana jako narzędzie, by ten cel osiągnąć. Z uwagi na uprzedmiotowienie ofiary, stalker zrzuca całą winę za swe krzywdzące działania właśnie na nią. Kmiecik (www.stalking.prv) zauważa, że stalkerzy ujawniają trudności typu uczuciowego i relacyjnego. Zwłaszcza chodzi tu o deficyty w zakresie empatii oraz umiejętności nawiązywania bliskich intymnych związków. Kontakt z ofiarą jest tu wymuszony, nie ma więc znamion wzajemności, a zaangażowanie jest tylko po stronie sprawcy. Jednocześnie formy zaangażowania nie respektują praw partnera. Niezdolność sprawcy do przyjęcia perspektywy ofiary może sugerować znaczne deficyty w zakresie kompetencji społecznych. Hare (1996) wskazuje, że ok. 70-80% stalkerów cechuje się osobowością antyspołeczną. W świetle badań ta grupa przestępców odznacza się wyższym poziomem nieprzystosowania społecznego niż

pozostali sprawcy (Douglas, Dutton, 2001). Skarżyńska-Sernaglia (www.stalking.it) stwierdza, że stalkerzy to osoby z małą elastycznością w funkcjonowaniu psychologiczno-społecznym. Widoczny jest u nich brak, czy nawet niezdolność do wczucia się w stany emocjonalne partnera interakcji – deficyty empatii. Jednocześnie mają bardzo niskie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania trwałych relacji interpersonalnych. Znaczący wydaje się tu prezentowany przez stalkerów egocentryzm i egoizm. Choć w swym przekonaniu są w stanie zrobić wszystko dla wybranka, faktycznie traktują go przedmiotowo. Nie dają mu oni bowiem prawa do wyboru partnera życiowego. Mała zdolność przyjęcia perspektywy drugiej osoby i niskie kompetencje społeczne powodują, że najczęściej błędnie interpretują oni zachowania innych ludzi. Osoby te, działając w sposób świadomy, chcą wyrządzić krzywdę ofierze. Pomimo że nie tracą kontaktu z samym sobą, zniekształceniu ulega ich obraz rzeczywistości. Mają tendencje do ignorowania takich informacji, które zaprzeczają ich wizji świata. Nie przyjmują do wiadomości, że ofiara „nie życzy” sobie kontaktu z nimi. Jednocześnie przeceniają te fakty, które potwierdzają zainteresowanie nimi otoczenia. Wszelkie oznaki serdeczności czy życzliwości interpretują jako przyzwolenie ofiary na bliskość i aprobatę dla swych działań. Wysoka impulsywność w połączeniu z niską tolerancją na porażki powoduje, że poddają się oni chwilowym pragnieniom, dopuszczając się nierzadko brutalnych aktów agresji w stosunku do otoczenia społecznego. Istotny wpływ na zachowanie sprawcy ma też silne uzależnienie własnej samooceny od czynników zewnętrznych, w tym przypadku od obiektu uczuć. Z jednej strony niskie poczucie wartości stalkera popycha go do prób podtrzymania znajomości, z drugiej dalsze kontakty z byłym partnerem pozwalają na odzyskanie równowagi oraz powrót do poprzedniego poziomu samooceny. Stalkerzy mają nie tylko głęboką frustrację potrzeb emocjonalnych, ale również frustracje w realizacji planów życiowych i zawodowych. Często są to osoby, które nie posiadają stałego zatrudnienia czy własnego mieszkania. Powyższy fakt utrudnia im prowadzenie satysfakcjonującej egzystencji. Jednocześnie, by nie myśleć o swych porażkach życiowych, koncentrują się na nękanii ofiary i w ten sposób próbują „leczyć” swoje frustracje. Niepokojącym jest fakt, że coraz częściej stalkerzy wykorzystują do tego nowoczesne osiągnięcia techniki, tj. Internet. Jednocześnie ofiary czują się pozostawione z tym problemem same sobie. Obrażliwe, szkalujące ofiarę i fałszywe informacje o niej niszczą jej reputację w świecie społecznym, podczas gdy sam stalker pozostaje całkowicie bezkarny.

Powyższa krótka charakterystyka stalkerów wskazuje na znaczne deficyty w zakresie funkcjonowania emocjonalnego, społecznego oraz osobowościowego. Dlatego w tym miejscu warto opisać tę grupę od strony występującej w niej patologii w funkcjonowaniu psychicznym.

Psychopatologia a stalking

Na wstępie warto zauważyć, że stalking wiąże się z obecnością u sprawców szeregu nieprawidłowości w funkcjonowaniu psychicznym powiązanych z różnymi jednostkami chorobowymi. Przestępstwo to początkowo wiązano z erotomanią (Westrup, Fremouw, 1998). W badaniach Harmon i jego współpracowników (1995) na grupie 49 stalkerów skazanych za uporczywe nękanie u 29% stwierdzono obecność tego zaburzenia. Związki stalkingu z erotomanią wynikają z faktu, że stalker żywi bardzo silne iluzoryczne przekonania o romantycznej i prawdziwej miłości łączącej go z obiektem. Często wybrany przez sprawcę cel jest dla niej/niego nieosiągalnym, np. jest celebrytą. Harmon i współpracownicy (1995) wskazują, że charakterystyczna dla sprawców jest utrata kontaktu z rzeczywistością – urojenia odnośnie do relacji z obiektem. W tych przypadkach sprawca żywi fałszywe przekonanie o łączącej go z ofiarą niezwyklej i wyjątkowej więzi. Nierzadko bliskość taka w percepcji sprawcy ma miejsce nawet wówczas, jeśli ofiara nigdy wcześniej go nie знаła. Co więcej stalker wydaje się pomijać takie kwestie, jak znaczne fizyczne i psychiczne oddalenie ofiary. Często uważa on, że dana osoba, którą wybrał, jest mu przeznaczona przez siły wyższe. W tych przypadkach wydaje się on nie dostrzegać faktu, że ofiara odmawia kontaktów i odrzuca wszelkie próby nawiązania intymnej relacji. Nie ma też znaczenia, że ofiara znajduje się już w jakimś związku z kimś innym. Powyższe urojenia odnośnie do relacji ze znaną publiczną osobą określane są też jako syndrom Clerambaulta (Davis, Chipman, 1997). W tych przypadkach rzadko dochodzi jednak do bezpośredniego kontaktu między stalkerem a ofiarą.

Badania pokazują, że grupa stalkerów jest zróżnicowana pod względem zaburzeń psychicznych. Część sprawców przejawiała lub przejawia zaburzenia psychotyczne i schizofreniczne czy choroby psychiczne, tj. schizofrenia, głęboka depresja, dystymia, choroba dwubiegunowa (Harmon i in. 1995; Meloy, Gothard, 1995; Mullen, Pathé, 1994; Kienlen i in., 1997). W badaniach prowadzonych w 1996 r. przez Departament Sprawiedliwości w Kanadzie na 601 stalkerów skazanych za to przestępstwo 14% miało zdiagnozowane poważne problemy psychiczne (Douglas, Dutton, 2001). Jak zauważają Douglas i Dutton (2001) stalkerzy często charakteryzują się zaburzeniami osobowości w postaci niedojrzałej osobowości, osobowości pogranicza (tzw. *borderline*), osobowości paranoidalnej, osobowości schizoidalnej, osobowości narcystycznej czy osobowości depresyjnej. Różne wyniki badań pokazują, że nieprawidłowości osobowościowe w tej grupie sprawców pojawiają się u od 19 do nawet 100% przypadków (Douglas, Dutton, 2001). Rys narcystyczny stalkerów wiąże się z pragnieniem dominacji w związku, chęcią manipulowania innymi w celu uzyskania nad nimi przewagi i podporządkowywania sobie ich. Stalkerzy poprzez okazywanie innym niezadowolenia próbują ich kontrolować. Jednak jeśli partner interakcji uznaje, że koszty takiej relacji są zbyt wysokie i pragnie ją zakończyć, stalker podejmuje batalię, by temu zapobiec. Próbuje

„podejść” ofiarę, obsypując ją różnego rodzaju prezentami, lub reaguje agresją, by zastraszyć partnera, albo też próbuje wzbudzić litość w ofierze, by nie dopuścić do rozstania. Powyższym cechom towarzyszy nierzadko tendencja do relacji symbiotycznych. W badaniach Kienlen i jej współpracowników (1997) wśród zaburzeń osobowościowych obecnych u stalkerów wymienia się także osobowość zależną. Bowen określał takie osoby jako funkcjonujące w relacjach interpersonalnych na granicy fuzji, zlania się (Plopa, 2011). Cechą dominującą u nich jest niezdolność do autonomii i uzależnianie własnego poczucia wartości od innych. Jednocześnie do uporczywego nękania dochodzi najczęściej w sytuacji prób zakończenia relacji. Wymieniane w literaturze cechy osobowości pogranicza obecne u stalkerów wyraźnie wskazują na wybuchowość i impulsywność, niski poziom samokontroli i znaczną skłonność do nadmiernych reakcji w stosunku do bodźca w tej grupie przestępców. Skarżyński (www.psychologia.net.pl) zauważa, że osoby te żyją z trwałym poczuciem wewnętrznej pustki, łatwo popadają w irytację. Nieustanna huśtawka emocjonalna, będąca nierzadko efektem zaburzeń psychotycznych i depresyjnych obecna u stalkerów, utrudnia osiągnięcie przez partnera takiej osoby równowagi i poczucia bezpieczeństwa. Labilność emocjonalna sprawców stalkingu, czyni jego zachowanie nieprzewidywalnym. Stanowi to dodatkowy czynnik wzmagający niepokój u ofiary, gdyż nierzadko groźby i niszczenie mienia przeplatają się tu z wyznaniem miłości. Kmieciak (www.stalking.it) wskazuje na występowanie w tej grupie osób skłonności do nadużywania substancji psychoaktywnych. W literaturze podaje się, że procent stalkerów uzależnionych od różnych substancji sięga od 2 (badania Harmon i in., 1995) do nawet 70% (badania Meloy i Gothard, 1995). Jak piszą Forward i Buck (1997), na zachowania osoby doświadczającej obsesyjnej miłości często mają wpływ czynniki zewnętrzne, które obniżają ich poziom samokontroli, tj. nadużywanie alkoholu, narkomania; czy też świadczące o silnej tendencji do nałogów, tj. nałogowy hazard, pracoholizm, bezwzględny perfekcjonizm. Jednak obsesorzy nierzadko postępują w wielu obszarach funkcjonowania zupełnie racjonalnie.

W literaturze przyjmuje się, że choroba psychiczna sprawcy zwiększa ryzyko stosowania przez niego przemocy w stosunku do ofiary. Ponadto stalkerzy przez część badaczy traktowani są jako osoby przejawiające tendencję do zachowań agresywnych w stosunku do otoczenia. Wysoki poziom agresji i impulsywność sprawców stały się podstawą do poszukiwania relacji między uporczywym nękaniami a symptomami psychopatii. Wyniki badań Storey, Hart, Meloy i Reavis (2009) wskazują jednak na brak istotnych korelacji między tymi zmiennymi. Autorzy zauważają, że obecność u sprawcy cech psychopatycznych wiąże się z motywacją, jaka kieruje sprawcą. Psychopatyczni stalkerzy nie byli zainteresowani stworzeniem bliskiej relacji z obiektem. Stalking traktowany był przez nich jak sposób na zastraszenie ofiary i zmuszenie jej do uległości (*bullying*) w celu podniesienia poczucia własnej wartości lub metoda realizacji sadystycznych pragnień. Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań Farnham i jego współpracowników

(2000) nad związkiem między stosowaniem brutalnej przemocy w stosunku do ofiary a charakterem jej wcześniejszej znajomości ze sprawcą w sytuacji stalkingu.

Tabela 1. Brutalna przemoc stosowana wobec ofiary i choroby psychiczne u sprawców stalkingu

	Charakter relacji między sprawcą stalkingu i ofiarą					
	Sprawca jest nieznanym dla ofiary (n = 12)		Sprawca jest znajomym ofiary (n = 18)		Sprawca jest porzuconym kochankiem ofiary (n = 20)	
	Liczba przypadków	p	Liczba przypadków	p	Liczba przypadków	p
Stosowanie brutalnej przemocy w stosunku do ofiary	3 (25%)	0,235	5 (28%)	0,151	14 (70%)	0,006
Zdiagnozowana psychoza	9 (75%)	0,134	13 (72%)	0,064	4 (30%)	0,001

Źródło: Farnham, James, Cantrell, 2000, s. 199.

p – istotność związku między zmiennymi liczone przy pomocy χ^2 test z poprawką Yatesa

W świetle zamieszczonych powyżej ustaleń autorów ryzyko stosowania przemocy w stosunku do ofiary jest tym większe, im sprawca jest lepiej znany ofierze (najwięcej przypadków stalkingu jest w sytuacji, gdy sprawca miał wcześniejszą intymną relację z ofiarą). Na podstawie analizy 50 przypadków osób skazanych za stalking autorzy zauważają, że najczęściej stalker był w intymnym związku z ofiarą, który się zakończył (40% sprawców – 20 osób). Jednocześnie w 22 przypadkach sprawca dopuścił się w stosunku do ofiary brutalnej przemocy w postaci: spowodowania u ofiary poważnych uszkodzeń ciała, poważnych ran, usiłowanie zamordowania ofiary, doprowadzenie do śmierci ofiary. U 26 stalkerów zdiagnozowano choroby psychiczne. Farnham i jego współpracownicy (2000) wskazują, że brak jest istotnego statystycznie związku między psychozą, na którą cierpi sprawca a przypadkami brutalnej fizycznej przemocy w stosunku do ofiary ($p = 0,269$). Nie można jednak pominąć faktu, że liczba stalkerów biorących udział w badaniu była niewielka (50 osób), zatem nie można do końca wyeliminować istnienia relacji między analizowanymi zmiennymi. W konkluzji warto w tym miejscu przypomnieć, że w *modus operandi* stalkingu wchodzi stosowanie przemocy psychicznej wobec ofiary oraz agresji instrumentalnej. Z tej właśnie przyczyny w praktyce nie można nigdy wykluczyć, że sprawca dopuścił się w stosunku do ofiary brutalnych aktów agresji. Jednocześnie w świetle analizowanych wyników badań ryzyko przemocy fizycznej stosowanej przez sprawcę jest wyższe, jeśli znała ona swego prześladowcę wcześniej – 27% sprawców skazanych za brutalną przemoc było porzuconym kochankiem lub znajomym ofiary. W grupie stalkerów, którzy mieli intymną relację z ofiarą, aż w 70% przypadkach sprawca fizycznie znęcał się nad ofiarą. Niezwykle niepokojący jest fakt, że na 20 przypadków brutalnej

agresji stosowanej przez stalkerów aż w 1/4 przestępstw (5 przypadków) sprawca zabił swoją ofiarę, a w 3 przypadkach usiłował to zrobić. Współczesne badania nad starkingiem skupiają się na różnicach w poziomie agresji i jej rodzajach z uwagi na płeć sprawców. Badania Thompson, Dennison i Stewart (2012) dotyczyły poziomu agresji o sprawców pragnących odzyskać lub podtrzymać intymną relację z partnerem. Wyniki pokazują, że stalkerzy płci żeńskiej częściej niż płci męskiej stosują mniej brutalne formy agresji fizycznej, tj. policzkowanie, potrząsanie. Jednocześnie brak różnic płciowych w zakresie ryzyka pojawienia się brutalnej agresji w postaci m.in. takich zachowań, jak: duszenia, kopania ofiary. Jednocześnie niezależnie od płci sprawcy uznawali za bardziej usprawiedliwione agresywne nękanie stosowane przez kobiety, by zatrzymać mężczyznę niż odwrotnie.

Dość zaskakującym wydaje się fakt, że w tej grupie przestępców pojawia się aż tak rozległe spektrum zaburzeń psychicznych. Przypisywanie stalkerom tak wielu rodzajów nieprawidłowości w funkcjonowaniu psychicznym w gruncie rzeczy znacząco utrudnia stworzenie efektywnego programu pomocy sprawcom tych przestępstw, np. obok choroby dwubiegunowej u stalkerów wskazuje się skrajnie przeciwstawne cechy antyspołeczne. Warto jeszcze raz zauważyć, że w zasadzie mamy tu do czynienia z dwojakim rodzajem sprawców: psychotyczni i niepsychotyczni. W takim układzie ta druga grupa w znikomym stopniu stanowi przedmiot badań naukowych. Ustalenia zaprezentowane powyżej wydają się charakteryzować tylko część stalkerów. Większość badań prowadzonych nad chorobami psychicznymi i zaburzeniami osobowościowymi w sytuacji stalkingu była prowadzona na grupie przestępców skazanych za uporczywe nękanie i dopuszczenie się aktów przemocy w stosunku do ofiary. Fakt powyższy każe przypuszczać, że zjawisko to przynajmniej w części przypadków nie jest związane z zaburzeniami psychicznymi. Warto w tym miejscu dodać, że według Davis i Chipman (1997) obecność nieprawidłowości w funkcjonowaniu psychicznym u stalkerów można przedstawić na kontinuum od osób chorych psychicznie z poważnymi zaburzeniami zachowania, urojeniami oraz halucynacjami odnośnie do rzeczywistości po osoby przejawiające nieznaczne odchylenia od normy. Autorzy ci uznają, że zjawisko to w większym stopniu łączy się z pragnieniami uzyskania dominacji i kontroli nad byłym partnerem seksualnym niż z chorobami psychicznymi. Znaczne zróżnicowanie psychologiczne sprawców uprawdopodobnia tezę, że stalking może być zachowaniem, które pojawia się w gruncie rzeczy u większości sprawców stosujących przemoc względem ofiary. Należy jednocześnie dodać, na co zwrócili uwagę Forward i Buck (1997) w swej książce „Toksyczne namiętności” – znaczna część osób obsesyjnie zakochanych nie przejawiała do momentu zaistnienia przestępstwa żadnych zaburzeń psychicznych. Wydaje się zatem prawdopodobne, że w przynajmniej części przypadków, w których sprawca miał wcześniejszy intymny kontakt z ofiarą, kwestią zasadniczą staje się niezdolność do pogodzenia się z odrzuceniem.

Zakończenie

Stalking jest przestępstwem, w którym celem sprawcy jest zniszczenie życia ofiary. Szkodliwe działania stalkera przez niego samego postrzegane są jako konieczność lub zasłużona kara dla ofiary. Funkcjonuje on w myśl zasady cel – jakim jest doprowadzenie ofiary do wyczerpania psychicznego i fizycznego – uświęca wszelkie środki, łącznie z takimi, które naruszają prawa osobiste, godność ofiary czy prawo karne. Choć początkowo u źródeł tych działań leży specyficznie pojęte uczucie do ofiary, z czasem przeradza się ono w nienawiść i patologiczną obsesję, której podporządkowane jest życie sprawcy. Przedstawiona w niniejszym artykule charakterystyka sprawców stanowi zachętę do badań na gruncie polskim nad tym coraz powszechniejszym zjawiskiem. W Polsce nadal za mało mówi się o tym zjawisku. Jeśli pojawiają się w mediach na ten temat jakieś informacje, to raczej w formie anegdoty o jakimś celebrycie. Brak jest poważnej dyskusji społecznej, w której wskazywano by zagrożenia, na jakie narażone są ofiary tego przestępstwa. Możliwe, że fakt ten wynika z tego, że bardzo niedawno uznano stalking za przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3. Jednocześnie należy się spodziewać, że zjawisko to będzie narastać, gdyż stalkerzy mają do dyspozycji nowoczesne technologie ułatwiające im nękanie swych ofiar nie tylko w świecie rzeczywistym, ale i wirtualnym. Koniecznym jest zatem przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań nad stalkingiem w Polsce.

Literatura cytowana

- Alexy E.M., Burgess A.W., Baker T., Smoyak S.A. (2005). *Perceptoons of cyberstalking among college students*. „Brief Treatment and Crisis Intervention, 5(3), 279-289.
- Akers R.L., Sellers C. S. (2009). *Criminological theories: Introduction, evaluation, and application*. New York: Oxford University Press.
- Amar A.F. (2006). *College Women’s Experience of Stalking: Mental Health Symptoms and Changes in Routines*. Archives of Psychiatric Nursing, 20 (3), 108-116.
- Basile K., Swahn M., Chen J., Saltzman L. (2006). *Stalking in the United States: Recent national prevalence estimates*. American Journal of Preventive Medicine, 31, 172-175.
- Baum K., Catalano S., Rand M., Rose K. (2009). *Stalking victimization in the United States*. Washington DC: U.S. Department of Justice.
- Bjerregaard B. (2000). *An empirical study of stalking victimization*. Violence and Victims, 15(4), 389- 406.
- Blaauw E., Winkel F.W., Arensman E., Sheridan L., Freeve A. (2002). *The toll of stalking. The relationship between features of stalking and psychopathology of victims*. Journal of Interpersonal Violence, 17(1), 50-63
- Brewster M.P. (2003). *Power and control dynamics in prestalking and stalking situations*. Journal of Family Violence, 184, 207–217.
- Burgess A.W., Baker T., Greening D., Hartman C.R., Burgess A.G., Douglas J.E., Halloran R. (1997). *Stalking behaviors within domestic violence*. Journal of Family Violence, 12, 389-403.
- Cupach W.R., Spitzberg B.H. (2004). *The dark side of relational pursuit: From attraction to obsession and stalking*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Davis J.A., Chipman M.A., (1997). *Stalkers and other obsessional types: a review and forensic psychological typology of those who stalk*, Journal of Clinical Forensic Medicine, 4, 166-172.
- Davis J., Ace A., Andra M., (2000). *Stalking perpetrators and psychological maltreatment of partners. Anger-jelousy, attachment, need for control, and break – up context*. Violence and Victims, 15, 407-425.
- Davis J., Frezie I.H. (2000). *Research on stalking: What we know and where do we go?* Violence and Victims, 15(4), 473-487.
- Davis J., Coker A.L., Sanderson M. (2002). *Physical and mental health effects of being stalked for men and women*. Violence and Victims, 17(4), 429-443.
- Davis K.E., Swan S.C., Gambone L.J. (2012). *Why Doesn't He Just Leave Me Alone? Persistent Pursuit: A Critical Review of Theories and Evidence*, Sex Roles, 66, 328-339.
- Dennison S.M. (2007). *Interpersonal relationships and stalking: Identifying when to intervene*. Low and Human Behavior, 31, 353-561.
- Dennison S.M., Thomson D.M. (2000). *Community perceptions of stalking: What are the fundamental concerns?* Psychiatry, Psychology and Law, 7, 159-169.
- Douglas K.S., Dutton D.G. (2001). *Assessing the link between stalking and domestic violence*, Aggression and Violent Behavior, 6, 519-546.
- Dressing H., Gass P., Kuehner Ch. (2007). *What can we learn from the first community-based epidemiological study on stalking in Germany?* International Journal of Law and Psychiatry, 30, 10-17.
- Duntley J.D., Buss D.M. (2012). *The Evolution of Stalking*. Sex Roles, 66, 311- 327.
- Dutton L.B., Winstead B.A. (2006). *Predicting unwanted pursuit: Attachment, relationship satisfaction, relationship alternatives, and break-up distress*. Journal of Social and Personal Relationships, 23, 565-586.
- Farnham F.R., James D.J., Cantrell P. (2000). *Association between violence, psychosis, and relationship to victim in stalkers*, THE LANCET, 355, (15), 199.
- Fisher B.S., Cullen F.T., Turner M.G. (2002). *Being pursued: stalking victimization in a national study of college women*. Criminology and Public Policy, 1, 257-308.
- Forward S., Buck C. (1997). *Toksyczne namiętności*. Warszawa: Wyd. Jacek Santorski & CO
- Fox K.A., Nobles M.R., Akers R.L. (2011). *Is stalking a learned phenomenon? An empirical test of social learning theory?* Journal of Criminal Justice 39, 39-47.
- Fox K.A., Gover A.R. (2009). *The Effects of Low Self – Control and childhood Maltreatment on Atalking Victimization among Men and Women*. American Journal of Criminal Justice, 34, 181-197.
- Fremouw B., Westrup D., Pennypacker J. (1997). *Stalking on campus: the prevalence and strategies for coping with stalking*. Journal of Forensic Science, 42, 666-669.
- Hare R.D. (1996). *Psychopathy: a clinical construct whose time has come*. Criminal Justice Behavior, 23, 25-54.
- Harmon R.B., Rosner R., Owens H. (1995). *Obsessional harassment and erotomania in a criminal court population*. Journal of Forensic Science, 40 (2), 188-196.
- Kienlen K.K., Birmingham D.L., Solberg K.B., O'Regan J.T., Meloy J.R. (1997). *A comparative study of psychotic and nonpsychotic stalking*. Journal of American Academical Psychiatry Law, 25, 317-334.
- Kamphuis J.H., Emmelkamp P.M.G., Bartak A. (1998). *Individual differences in post-traumatic stress following postintimate stalking: Stalking severity and psychosocial variables*. British Journal of Clinical Psychology, 42(2), 145-156.
- Kamphuis J.H., Emmelkamp P.M. (2001). *Traumatic distress among support-seeking female victims of stalking*. American Journal of Psychiatry, 158(5), 795-798.
- Kmieciak M., *Psychologia sprawców stalkingu*. Zaczepnięte 20.02.2007. Strona internetowa: <http://www.stalking.prv>
- Langhinrichsen-Rohling J., Palarea R.E., Cohen J., Rohling M.L. (2000). *Breaking up is hard to do: Unwanted pursuit behaviors following the dissolution of a romantic relationship*. Violence and Victims, 15, 73-90.

- Logan T.K., Walker R. (2009). *Partner stalking: Psychological dominance or “business as usual”?* Trauma, Violence, & Abuse, 10, 247-270.
- McEwan T.E., Mullen P.E., MacKenzie R. (2009). *A Study of the Predictors of Persistence in Stalking Situations*. Law and Human Behavior, 33, 149-158.
- Meloy J.R. (2006). *The empirical basis and forensic application of affective and predatory violence*. The Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 40, 539-547.
- Meloy J.R., Gothard S. (1995). *Demographic and clinical comparison of obsessional followers and offenders with mental disorders*. American Journal of Psychiatry, 152, 258-263.
- Mullen P.E., Pathe M. (1994). *Stalking and the pathologies of love*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 28, 469-477.
- Nobles M.R., Fox K.A., Piquero N.L., Piquero A.R. (2009). *Carter dimensions of stalking victimization and perpetration*. Justice Quarterly, 26(3), 476-503.
- Plopa M. (2011). *Psychologia rodziny teoria i badania*, Kraków, Wyd. Impuls.
- Purcell R., Pathé M., Mullen P.E. (2002). *The incidence and nature of stalking in the Australian community*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 36, 114-120.
- Purcell R., Pathe M., Mullen P. (2005). *Association between stalking victimisation and psychiatric morbidity in a random community sample*. British Journal of Psychiatry 187, 416-420.
- Purcell R., Powell M.B., Mullen P.E. (2005). *Clients who stalk psychologists: Prevalence, methods, and motives*. Professional Psychology: Research and Practice, 36, 537-543.
- Schwartz-Watts D., Morgan D.W. (1998). *Violent versus nonviolent stalkers*. Journal of American Academic Psychiatry Law, 26, 241-245.
- Sheridan L., Davies G.M. (2001). *Violence and the prior victim stalker relationship*. Criminal Behavior and Mental Health, 11, 102-116.
- Sheridan L., Gillett R., Davies G.M. (2000). *Stalking: Seeking the victim’s perspective*. Psychology, Crime and Law, 6, 267-280.
- Sheridan L., Lyndon A.E. (2012). *The Influence of Prior Relationship, Gender, and Fear on the Consequences of Stalking Victimization*, Sex Roles, 66, 340-350.
- Sinclair H.C. (2009). *Stalking Threatening, and Attacking Public Figures: A Review*. Journal of Police Criminal Psychology, 24, 139-140.
- Skarżyńska-Sernaglia J., *Stalking w Polsce – występowanie i charakterystyka zjawiska*. Zacierpnięte 18.12.2010. Strona internetowa: <http://www.psychologia.net.pl>
- Skarżyńska-Sernaglia J., *Ciemna strona relacji interpersonalnych*. Zacierpnięte 25.02.2007. Strona internetowa: <http://www.stalking.it>
- Slashinski M.J., Coker A.L., Davis K.E. (2003). *Physical aggression. Forced sex, and stalking victimization by a dating partner: an analysis of the National Violence Against Women Survey*. Violence and Victims, 18, 289-310.
- Spitzberg B.H., Cupach W.R., Ciceraro L.D.L. (2010). *Sex differences in stalking and obsessive relational intrusion: Two meta-analyses*. Partner Abuse, 1, 259-285.
- Spitzberg B.H., Cupach W.R. (2007). *The state of the art of stalking. Taking stock of the emerging literature*. Aggression and Violent Behavior, 12, 64-86.
- Spitzberg B.H., Cupach W.R. (2003). *What mad pursuit? Obsessive relational intrusion and stalking related phenomena*. Aggression and Violent Behavior, 8, 345-375.
- Spitzberg B.H., Hoobler G. (2002). *Cyberstalking and the technologies of interpersonal terrorism*. New Media & Society, 4(1), 67-88
- Storey J. E., Hart S. D., Meloy J. R., Reavis J. A. (2009). *Psychopathy and Stalking*. Law and Human Behavior, 33, 237-246.
- Thomas S. D. M., Purcell R., Pathé M., Mullen P. E. (2008). *Harm associated with stalking victimization*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 42, 800-806.
- Thompson C.M., Dennison S.M., Stewart A. (2012). *Are Female Stalkers More Violent Than Male Stalkers? Understanding Gender Differences in Stalking Violence Using Contemporary Sociocultural Beliefs*. Sex Roles, 66, 351-365.

- Truman J.L., Mustaine E.E. (2009). *Strategies for college Student Stalking Victims: Examining the Information and Recommendations Available*. American Journal of Criminal Justice, 34, 69-83.
- Westrup D., Fremouw W.J. (1998). *Stalking Behavior: A literature review and suggested functional analytic assessment technology*. Aggression and Violent Behavior, 3(3), 255-274.
- Yanowitz K. L., (2006). *Influence of gender and experience on college students' stalking schemas*. Violence and Victims, 21, 91-100.
- Yanowitz K.L., Yanowitz J.L. (2012). *The role of gender in the generation of stalking scripts*. Sex Roles, 66, 366-377.
- Polskie prawo karne wobec uporczywego nękania innej osoby (stalkingu)*. (Numer 75/06.2011). Zaczepnięte 06.2012. Strona internetowa: <http://www.gazeta.policja.pl>